

פורים, תום הנבואה והמלכות תמלול

שיעור שניתן ע"י מניטו בקרית ארבע
המקור נמצא בתוך גנזך כתבי היד של הרב
אין בידינו את הקלטת המקור של השיעור, אך
יש לראות בדברים מקור נאמן למניטו

לעילוי נשמת קמרא (קולט) בת מזל ביבאס למשפחת צרפתי
שהיתה תלמידה של מניטו באורסיי צרפת

מגילת אסתר: נס וצער

מניטו: חשבתי לחלק את הלימוד לשני חלקים. בחלק הראשון נלמד קצת חידושים על
אסתר במגילה. נתחיל בשני דברים.

קודם כול על הפסוק הראשון, יש מאמר בגמרא (מגילה י"ע"ב) חשוב כשלעצמו: כל סיפור
שמתחיל ב"ויהי בימי" – ב"ויהי" בדרך כלל, אבל ביתר דיוק ב"ויהי בימי" – זה לשון צער.
אני יודע שכבר למדנו את הכלל הזה, אבל נראה מה אומרת הגמרא.

אז הפסוק אומר: "וַיְהִי בַיָּמִי אַחְשֹׁרֹשׁ" – שימו לב לטעמים של המסורת: "ויהי בימי"
– "ויהי" בטרחא, "בימי" במאריך. המילה "ויהי" כאילו מנותקת מההסבר של "בימי
אחשורוש", לכן יש עניין של "ויהי" בפני עצמו. "הוא אחשורוש המלך מִהַדּוּ וְעַד
כּוּשׁ שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה". נראה אחר כך (את) ההגדרה של אסתר המלכה, שהיא

מלכה של מאה ועשרים ושבע מדינה. למה? זה כבר מתחיל בהגדרה של מלכות אחשוורוש בכלל הזה של לשון "ויהי", שאינו אלא צער. כפי שאומרת הגמרא במסכת מגילה (שם): "אמר ר' לוי, ויש אומרים ר' יונתן: דבר זה מסורת בידינו מאנשי כנסת הגדולה". והדיוק של 'אנשי כנסת הגדולה' – כי הם חיו את העניין הזה. כי אנשי כנסת הגדולה הם האחרונים של הנביאים. ואלו שבהם עלו מבבל עם עזרא, סביב לעזרא באותה תקופה בערך, ולכן המאורע של "ויהי בימי" – הם חיו על בשרם. אותו צער של "ויהי בימי אחשוורוש". בהמשך הגמרא: "כל מקום שנאמר 'ויהי בימי' אינו אלא לשון צער. ודוכתיה (זאת אומרת דוגמה) ויהי בימי אחשוורוש – הוה המן".

הפירוש של ה'תורה תמימה' הוא הבא: "טעם הדבר דכל 'ויהי בימי' אינו אלא לשון צער, כתבו המדרשים משום דכיוון דמייחס הכתוב את הימים לאדם אחד כאילו הימים לו לבדו הם ולא לכל באי עולם והול"ל 'ויהי במלך אחשוורוש', אלא ודאי משום שהם ימי צרה, ומאת הקב"ה לא תצא הרעות ולכן תלה הרעה באחשוורוש". כאילו יש דבר מסוים, מוגדר דרך האדם המיוחד ששמו אחשוורוש. זה מה שקרה, מכיוון שהימים האלו היו ימי אחשוורוש. זה מובן. אבל עדיין לא למדנו – למה זה לשון צער?

"אלא ודאי משום שהם ימי צרה ומאת הקב"ה לא תצא הרעות לכן תלה הרעה באחשוורוש". וה'תורה תמימה' כשמביא המקור במסכת מגילה, מוסיף "הוה המן". אני לא נתתי את ההסבר למה ה'תורה תמימה' מדגיש המן. ייתכן לומר שכל הסיפור של אחשוורוש כאחשוורוש זה סיפור של שמחה: "לְיְהוָה יִתְּנָה אֹרְחָה וְשִׁמְתָּה" (אסתר ה, טז) דווקא בימי אחשוורוש. ובהרבה נושאים בתלמוד כשרוצים לומר ימי הפורים לא אומרים 'ימי אסתר' או 'ימי מרדכי' אלא 'ימי אחשוורוש'. למשל, העניין של שושן פורים. מכיוון שהערים "מוקפות חומה מימי אחשוורוש" (מגילה ב ע"ב). אנחנו יודעים מאותה סוגייה שהפסוק אומר "בימי אחשוורוש", אבל בגמרא נאמר "בימי יהושע" כדי לייחס כבוד לארץ ישראל. זה נושא בפני עצמו. אנו אם כן רואים שהסיפור דרך אחשוורוש זה לא סיפור של צער, אלא זהו המן – מכיוון שבימי אחשוורוש היה המן, וזה הצער של אותם הימים. זהו ההסבר של ה'תורה תמימה'.

אבל מכל מקום רציתי לשאול שאלה קצת אחרת: אחרי כל מה שפירש ה'תורה תמימה' שאף על פי שהצרה באה דרך המן בימי אחשוורוש, כי סוף סוף אחשוורוש זה – ורש"י מדגיש – הוא "ברשעו מתחילתו ועד סופו",¹ רמז שהיה מלך רשע. אבל בכל זאת אנו רואים שדרך

1. רש"י על אסתר א, א. וכן במגילה יא ע"א.

אחשוורוש קרה נס: הנס של אסתר המלכה שהצילה את היהודים באותה תקופה. לכן יש כאילו איזה צל של סתירה בכל העניין. אם היה כתוב: 'ויהי בימי אחשוורוש, היה הוא המן רשע מתחילתו ועד סופו', או במקרא או בפירוש, זה היה יותר קל. אבל סוף סוף אחשוורוש – אף על פי שאנחנו יודעים מפי רש"י שהיה רשע – נראה כאילו הודות (ל)אחשוורוש קרה אותו נס של אסתר המלכה. חוץ מזה לפי הקבלה – חוץ משני פסוקים אני חושב – כל פעם שכתוב "המלך" זה רמז להקב"ה. יש מגילות – ואנחנו קוראים אותה 'המגילה של הגאון' – שבכל ראש עמוד יש המילה "המלך".

מכל מקום, השאלה היא כך: סוף הסיפור – ואם לא נאמר רוב הסיפור – זה סיפור של נס, של שמחה. אז מה ראו אנשי כנסת הגדולה לתלות את העניין של צער דווקא באותו סיפור שמתחיל ב"ויהי בימי"? זה מובן?

לפי הפשט של התלמוד, הכלל הוא 'כללי' יותר: כל סיפור שמתחיל ב"ויהי" בלבד זה לשון צער. כל סיפור שמתחיל בלשון "והיה" זה לשון שמחה. היה לו לומר: יש לו מקרה שאולי בא כסתירה לכלל הזה: 'ויהי בימי אחשוורוש' זה לשון שמחה, זה עניין של שמחה. [אבל] אדרבה, הדגישו את זה דווקא, ומביאים את הפסוק הזה כדוגמה: 'ויהי בימי אחשוורוש'. זאת אומרת, שצריך לחפש מה הייתה הצרה, כי לכאורה זה לא צרה אלא זה נס. ואולי משום כך פירש התורה תמימה¹ שייטכן להסביר את זה כך: זה לא אחשוורוש, אלא המן. אבל לפי המקרא זה אחשוורוש!

ולכן אני מציע הסבר קצת אחר. זה לא סותר את ההסבר הראשון של התורה תמימה¹ כמובן: שדווקא המחיר של אותו נס שהציל את היהודים – זה דווקא שאסתר המלכה עזבה את ישראל ונכנסה אצל הגויים כמלכה. זאת אומרת, כשאנחנו אומרים 'אסתר המלכה' אנחנו שוכחים סוף סוף שהיא הייתה מלכה של פרס ולא של ישראל.

ולכן פה יש מקום לנושא מיוחד. הצער שהיה דרך כל המאורעות – בחלק השני של הלימוד נראה איך מתחילה תקופה קשה מאוד של הגלות, הגלות אחרי יציאת מצרים, הגלות ממש – חזרה דווקא באותו זמן: חורבן בית ראשון. וליתר דיוק: אף על פי שהייתה הצהרת כורש, שהייתה להם אפשרות לחזור לארץ ישראל ולשים קץ להתחלת הגלות של גלות בבל – לא רצו, הרוב לא רצה, נשארו בפרס.² והגלות של חורבן בית שני זה רק חזרה של אותו "ויהי"

2. ברכות ד ע"א: "כדתניא: עד יעבר עמך ה' עד יעבר עם זו קנית; עד יעבר עמך ה' – זו ביאה ראשונה, עד יעבר עם זו קנית – זו ביאה שנייה; מכאן אמרו חכמים: ראויים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון, אלא שגרם החטא". במסכת יומא (ט ע"ב) הרחיבה

שהתחילה דווקא בימי אחשוורוש. זהו ההגדרה של יהדות בבל. יהדות בבל זה הסמל של הגלות, של הגולה, וזה מתחיל דווקא בחורבן בית ראשון. מה שקרה אחרי חורבן בית שני – גלות אדום וערב – זה רק נוסף לגלות בבל.

תום המלכות

ולכן אפשר להסביר את זה ככה: מה זה הצער של לשון "ויהי"? זה מה שקרה לאסתר המלכה. כי [הצער התהווה] דרך אסתר המלכה שהצילה את היהודים. אבל באיזה מחיר? עזבה את ישראל. ואסתר המלכה זה לא דווקא אסתר – אישה יהודייה אחת – וזה, זה כבר כשלעצמו חמור. התלמוד מסביר (סנהדרין עד ע"ב) איך אסתר המלכה הייתה יכולה להיות אשת מלך גוי. יש הסבר של התלמוד – זה לא נושא שלנו – היא הייתה 'קרקע עולם'. זאת אומרת, יש איזו מגמה, לפי המשמעות העמוקה של ההיסטוריה, שהיה צריך להציל את עם ישראל דרך אסתר המלכה, דרך מה שקרה לאסתר המלכה ואחשוורוש. יש הסבר שלאמיתו של דבר לא הייתה אסתר עצמה, זה היה גולם בדמות אסתר שהיה אצל אחשוורוש.³ אבל זה דבר אחר. זה ידוע.

אבל מכל מקום, זה ההסבר שאני מציע לכם: "ויהי" לשון צער – זה פרשת אסתר. ולכן ההגדרה של המגילה זה 'מגילת אסתר' ולא 'מגילת אחשוורוש' ולא 'מגילת המן', ולא 'מגילת מרדכי'. זה 'מגילת אסתר'.

אז 'מגילת אסתר', שוב, זה היה נס של אסתר המלכה, אבל זה האסון של עזיבת המלכות מישראל.⁴ כי דרך אסתר המלכה, המלכות עוזבת את ישראל ונכנסת אצל הגויים עד ימות המשיח. והייתה מלכות בבל, עכשיו מלכות פרס, ואחר כך מלכות מדי ויוון, אדום, ורק המלכות החמישית תהיה מלכות המשיח.⁵

הגמרא על מהות החטא: "אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא – נמשלתם ככסף, שאין רקב שולט בו, עכשיו שעליתם כדלתות נמשלתם כארז שהרקב שולט בו".

3. זוהר (הוצאת מרגליות חלק ג דף רעו ע"ב): "אסתר לישנא דסתראה אתה סתר לי שכינתא אסתירת לה מאחשוורוש ויהיב ליה שידה באתרא ואתהדרת איהי בדוועיה דמרדכי ומרדכי דהוה ידע שמא מפרש ושבעין לשון עבד כל דא בחכמתא".

4. אסתר רבה פרשה א, יג.

5. ראו בהרחבה בשיעורים על חנוכה.

אף על פי שאסתר אינה שייכת לשבט יהודה, למלכות בית דוד, היא שייכת למלכות: דרך מלכות בית יוסף – יוסף ובנימין. היא שייכת לשבט בנימין. יוסף ובנימין זה הזרם של משיח בן יוסף, יהודה זה משיח בן דוד. מכל מקום – יוסף מלך, יהודה מלך. ואנחנו לומדים בנושאים אחרים: יש קודם כול משיח בן יוסף, זה מלכות. ואף על פי שזה מלכות בזעיר אנפין כלפי בית דוד, משיח בן יוסף זה מלכות. משיח בן דוד זה מלכות המשיח. פשוטו כמשמעו. ולכן המלכות עוזבת את עם ישראל, והגויים יורשים את המלכות של עם ישראל.

ופעם הסברתי את זה ככה. אין לנו סמך על זה, מכיוון שאנחנו חיים את המאורעות האלו. אנחנו חיים בתקופה שיש לה משמעות לגבי אותו נושא: שהמלכות מתחילה לעזוב את אומות העולם. מאז מלחמת העולם הראשונה אנחנו רואים שהשושלת של המלכים אצל הגויים מתחילה להיפסק. זה מתחיל באותה תקופה של הצהרת בלפור. מה שמאפיין את הנושא הזה באופן – אפשר לומר – נפלא, ששושלת כוש (אתיופיה) היו מגדירים את עצמם הארי של יהודה. זוכרים את זה? עכשיו התחלנו לשכוח את כל זה. והם היו אומרים ש"הם המלכים של ישראל האמיתיים דרך מלכות שבא". זה מלכות דוד, שלמה אִמְדוּס.⁶ והסמל שלו היה הארי של יהודה. ומה שיותר מרשים אולי זה השושלת של פרס שנפסקה,⁷ ואיטליה, יוון. טוב, ספרדים זה יוצא מן הכלל, הפסיקה וחזרה. והמלכות שהייתה אחרונה זה אנגליה. אז נחכה ונראה.

וזה ידוע, שלפי ההלכה כשרואים מלך של הגויים אומרים ברכה. כי יש איזה צל, איזה רמז של מלכות ישראל, שנכנסה אצל הגויים מאז התחילה התקופה של הגלות. זה מובן? זה נושא בפני עצמו, אבל זה חשוב להזכיר את זה.

אז הכול מתחיל לחזור לישראל עד שתגיע תקופה של מלכות ישראל, פשוטו כמשמעו, במהרה בימינו. נראה ונחיה. אז זה העניין של מגילת אסתר.

6. מניטו רומז בפסקה הזו לקשר שבין שושלת המלכים האתיופיים, הסלמונים, לבין מלכות שלמה. על פי האגדה האתיופית מנליק, מייסד השושלת, היה בנם של שלמה ומלכת שבא. הסמל של מלכים אלו וגם הדגל של אתיופיה הוא אריה על שם "גור אריה יהודה". האזכור של אמדוס פחות ברור: ייתכן כי התכוון לאשמדאי (אסמדוס בלע"ז) או שמא למושל האיטלקי של אתיופיה מ-1937-1941, הדוכס אמדאו ה-3 מאוסטה.

7. הכוונה למהפכה האיראנית שהתרחשה בשנת 1979, שלאחריה עלה לשלטון האייתוללה חומייני.

תום הנבואה

אבל בכל זאת, מצאו בתלמוד רמז אחר לגמרי שאני רוצה להזכיר. בתלמוד (חולין קלט ע"ב) שאלו את חכמי ישראל: "אסתר מן התורה מניין?" – רמז לאסתר מן התורה מניין? "אמר להו" – הרב השיב להם – "וְאֶנְכִי הַסֵּתֶר אֶסְתִּיר פָּנַי בַּיּוֹם הַהוּא עַל כָּל הָרָעָה אֲשֶׁר עָשָׂה כִּי פָנָה אֶל אֱלֹהִים אַחֲרָיִם" (דברים לא, יח). מה המשמעות של אותו רמז? יש באותו דף בגמרא: "משה מן התורה מניין? ... המן מן התורה מניין? – המן העץ הזה, ואסתר מן התורה מניין? הסתר אסתר פני מהם ביום ההוא".

אז נראה איזה אסון קרה פה. אבל דרך הדרש הזה אנחנו רואים שהמילה 'אסתר', אף על פי שהמשמעות העברית היא לשון נסתר, ולכן יש מקום לאותה דרשה. הסתר אסתר – זה דומה מאוד – הדרשה אינה באה על המילה הראשונה 'הסתר', אלא על המילה השנייה 'אסתר'. "וקרינן אסתר" – ויש פה רמז כי המילה אסתר זו מילה פרסית, זו לא מילה עברית, ולכן אין כאן משחק מילים גרידא. צריך להבין מה ראו חכמי הגמרא להבהיר לנו שיש רמז לאותו אסון שנרמז במילה "ויהי" דווקא באותו פסוק "הסתר אסתר פני ביום ההוא".

התשובה היא – מייד נקרא מה הסביר ה'תורה תמימה' – אבל התשובה היא: סיום הנבואה. וסיום הנבואה יש לה כמה סיבות: אנחנו לומדים דרך ספר הכוזרי – אין נבואה אלא בארץ ישראל, או קשורה לישראל, וכשעם ישראל יושב על ארצו. מכיוון שפה – איזה עידן שונה לגמרי. מאדם הראשון דרך האבות ועד חורבן בית ראשון הייתה נבואה בעולם. ופה יש לשון כפול – "הסתר אסתר". אז יש שתי מדרגות, ואפשר ללמוד את הנושא הזה בקבלה כמובן, אבל [גם] בתורת הנגלה – בעיקר אצל הרב נחמן מברסלב שמסביר את אותם הדברים במשמעות הנגלה של הדברים: יש הסתרה, ויש הסתרה בתוך הסתרה. "אסתר פני מהם" – זו הסתרת פנים. אבל "הסתר אסתר" – זו הסתרה בתוך הסתרה. אומרים את זה בלשון הקבלה: "הסתרה בגו הסתרה", בתוך.

כדי להסביר את הנושא: מאז מעשה בראשית יש הסתר פנים בעולם. כדי שתהיה בחירה לאדם צריך שהבורא יסתתר דרך המסווה של הטבע. ולכן נקרא "אלהים" – בגימטריה הטבע. אבל [עדיין] יש נבואה, יש גילוי שכינה – והמצב הכללי זה הסתר פנים. וזה מסביר למה בני אדם הלכו בכיוון העבודה זרה, מכיוון שיש הסתר פנים. אבל יש גילוי שכינה דרך הנבואה ודרך כל המדרגות של הנבואה: רוח הקודש, נבואה והגילוי שכינה ממש. למשל בדור יציאת מצרים. זה דור מיוחד, זה דור בפני עצמו. גילוי שכינה: עד שנגלה עליהם הקב"ה במעמד הר סיני. וכשיש גילוי נבואה או גילוי שכינה – אין מקום לבחירה לאדם.

זה צריך לזכור תמיד: אנחנו חיים בתקופה של העולם שהתחילה בסיום הנבואה. וכשיש העובדה, המציאות של נבואה, של גילוי – אין בחירה.

אז ההסתר פנים הקדמון ממעשה בראשית – בין שאר הסיבות לפי הנושא שלנו – זה כדי שתהיה בחירה לאדם. האל קורא את עצמו: "אל מסתתר בשפיר"ר"⁸ – אל מסתתר, כדי שתהיה בחירה לאדם. אבל יש לנו אִמְרָה בשם הנבואה – "ואנוכי הסתר אסתיר" על גילוי שכינה בעולם של הסתר פנים: יש גילוי, וכשהגילוי הזה של הנבואה מסתיים אז זה הסתרה בתוך הסתרה. וכשיש הסתרה בתוך הסתרה, שוכחים. ההסתרה עצמה – שוכחים אותה. כשמרגישים שיש איזה חיסרון, אז מרגישים החיסרון בהרגשה שלילית. אבל ההרגשה שלילית מביאה למשהו חיובי: יודעים שחסר משהו, לכן יש מקום לאמונה. אבל כשלא מרגישים בחיסרון, גם האמונה מסתלקת. שוכחים שהיה משהו שחסר. זה מובן? ולכן יש עידוד לאמונה בכל התקופה של גילוי הנבואה, של גילוי השכינה. וכשדווקא אותה תקופה מסתיימת, אין נבואה בעולם. מכיוון שעם ישראל נמצא בגלות, חורבן בית המקדש וכן הלאה, אז גם הדבר הזה שהיה פעם גלוי – נשכח. ודרך זה נשכחה גם כן אותה הרגשה של החיסרון עצמו. זהו ההסבר של הרב נחמן מברסלב.

לכן אנחנו רואים שלפי הפסוק שלנו: "ואנוכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא" – זה מצב לא נורמלי, לא טבעי. המצב הנורמלי, הטבעי, זה הסתר פנים. אבל המצב הלא טבעי זה הסתרה בתוך הסתרה. ואנחנו רואים את זה בשני דברים:

עונש – זה עונש על מה? זה מה שאומר הפסוק: "כי פנה אל אלהים אחרים". זה כבר ההגדרה של התלמוד למה שקורה בגלות, במסכת כתובות (ק"ע"ב): "כל הדר בחו"ל כאילו עובד עבודה זרה". כאילו פונה לאלוהים אחרים. ובאותה גמרא ההסבר הוא הפסוק על דוד המלך: "לך, עבוד אלוהים אחרים". מכיוון שרצו לגרשו מנחלת ה' – מארץ ישראל – הוא אומר: זה כאילו אמרו לי "לך עבוד אלוהים אחרים". ולכן פה יש עונש, וזהו האסון: "ויהי" במלוא המובן, לשון צער, זה סיום של אותה תקופה של ברכה שהייתה נבואה בעולם, שהיה גילוי שכינה בעולם. ושוב אנחנו חיים בעולם אחר לגמרי.

8. פירוש רד"ק על ירמיהו מג, י: "והאהל הנאה נקרא שפיר"ר".

חלומות של צדיקים

חוץ מהמקרים של ניסים גלויים וניסים נסתרים שרק אנשי רוח הקודש מרגישים בזה, ירדנו ממדרגה למדרגה. ממה שדומה, למה שדומה למה שהיה. ההרגשה של הצדיק שנמצא פה, ומסביב לאותה האווירה של הצדיק – יש מה שדומה להרגשה של רוח הקודש ושל גילוי שכינה.

כל הביטויים על זה שאנחנו לומדים במקורות, היה להם משמעות פשוטו כמשמעו באותה תקופה של גילוי שכינה. אבל בתקופה שלנו זה כאילו. כאילו מאמינים בזה, בלי להאמין, מכיוון שאין לנו ניסיון בזה.

אני רוצה להזכיר פה הסבר של המהר"ל מפראג על מה שאומרת הגמרא: "הכול מן השמיים חוץ מיראת שמיים". ומה הפסוק? "וְעָתָה יִשְׁרָאֵל מָה ה' א' שְׁאֵל מַעֲמָךְ פִּי אִם לִי־רָאָה אֶת ה'" (דברים י, יב). ההסבר של הגמרא (ברכות לג ע"ב) פשוט לגמרי: מכיוון שהכול ניתן מלמעלה למטה, מה שהקב"ה שואל מעמך זה מה ששייך לך, ושרק אתה יכול לתת לו: זה יראת שמיים. ולכן הכול בידי שמיים חוץ מיראת שמיים. העיקרון פשוט מאוד. והגמרא שואלת: "אטו יראת שמיים מילתא זוטרתא היא?!" זאת אומרת: והאם יראת שמיים זה דבר קטן? כשהפסוק אומר: "כי אם ליראה אותו". והגמרא משיבה: הן, לגבי משה זה דבר קטן. זאת אומרת, כלפי משה יראת שמיים זה דבר קטן, ולכן הוא יכול להגיד לעם ישראל "כי אם ליראה אותו", כאילו זה סתם. וההסבר הרגיל זה הענווה של משה רבנו. מכיוון שיש לו את הערך הזה, המידה הזו של יראת שמיים בגלל שהוא עניו, אז הוא יכול לומר: זה דבר קטן. אבל אצל סתם בני אדם, אצל סתם 'עמך' ישראל, זה דבר גדול מאוד יראת שמיים. מכיוון שהוא עניו הוא לא רואה את הקושי, את החומרה שבדבר. וזה ההסבר הרגיל.

אבל משה לא היה רק עניו. והוא היה יודע שאצלו זה היה דבר קטן, אבל אצל סתם בני אדם זה לא דבר קל. ולכן זה לא מספיק, ההסבר אינו מספיק. ולכן אני הסברתי פעם את זה כך: יש שתי משמעויות למילה "לגבי משה". "לגבי משה" – זה כלפי משה. אבל "לגבי משה" אפשר [גם] להבין על יד משה: כשמשה נמצא, אז יראת שמיים זה דבר קטן. אם אתה נמצא על יד משה, אז זה דבר קטן, וכשמשה מסתלק אז זה דבר גדול. זה מה שרמזתי מקודם: שיש לנו דוגמה של דוגמה, של רמז של רמז, של צל של צל של העניין הזה של גילוי שכינה, נבואה, רוח הקודש – אצל הצדיקים בכל דור ודור. ולכן זה לא לחינם שדווקא החסידים היו מבינים את הדבר הזה: הגדלות שבנוכחות של הצדיק. על יד הצדיק

הכול יותר קל. הערכים הם יותר קלים. אין ספקות. כשיש צדיק פה, אי אפשר להתווכח. רואים, יש משהו. אף על פי שלא מבינים, מרגישים בזה. טוב, זה מובן, כן?

ולכן זה ההסבר של "הסתרה בתוך הסתרה". והנה איך ה'תורה תמימה' מסביר את זה (פירושו על דברים לא, יח):

"כמה פירושים וביאורים ורמזים נאמרו בביאור אגדה זו. ולי נראה פשוט עפ"י הדרשה הבאה: 'אסתיר פני ביום ההוא' – אמר הקב"ה: 'אף על פי שהסתירתי פני מהם, בחלום אדבר בו'". (חגיגה ה"ב)

והדרשה היא לכאורה פשוטה: יש הסתר פנים של בחינת הנבואה, אבל בכל זאת בחלום אדבר בו. וזה הקשר שמסביר ה'תורה תמימה', וזה פירוש עמוק מאוד, בין הגילוי והנסתרה, דרך החלום של מרדכי. דרך החלומות יש משהו שדומה לנבואה עצמה, והצלת היהודים באה דרך החלום, אף על פי שהייתה הסתרת פנים. וזה ההסבר של ה'תורה תמימה': "בחלום אדבר בו – ופרש"י: ביום ההוא קדייק, ביום ולא בלילה" – לפי דיוק בפסוק. בלילה יש משהו שדומה קצת לגילוי השכינה וזה נקרא 'חלום'. החלום של בעל רוח הקודש כמובן. לא החלום של חולם חלום.

ואנחנו רואים שכל הגילוי הזה של הנס, של אסתור המלכה, בא דרך החלום של מרדכי. "שמראים לו חלום כדי שיתפלל על הדבר". זה קצת הסבר מוסרי, אבל בכל זאת נקבל. שמראים לו חלום כדי שיתפלל על דבר? לא. זה שייך לעניין, מכיוון שמרדכי חלם, אז סוף סוף אסתור המלכה ביקשה – והיא קיבלה את זה – מהיהודים שיתפללו. והנס, אולי, זה שהתפללו. אולי. פה קיבלו לעבוד על עצמם. אולי זה התחלת הנס.

נמשיך בדברי ה'תורה תמימה':

"ורצה לומר – דכשעתידיה לבוא איזה גזירה וצרה חלילה, מראה הקב"ה את הדבר למי שראוי בחלום הלילה כדי שיתפלל ותתבטל הגזירה. והנה איתא במדרשים על הפסוק באסתור "ומרדכי ידע את כל אשר נעשה" מאין ידע? בעל החלום הגיד לו [והובא בפרש"י שם] וזהו ששאלו: אסתור מן התורה מגיין? כלומר עניין אסתור ומקריה – שיודיע הקב"ה דבר גזירה בחלום כדי שיתפללו – איפה רמוז בתורה? והשיב רב מתנה: "ואנכי הסתר אסתיר" וצ"ל וגומר שסמך על יתר לשון הפסוק "ביום ההוא", וע"פ הדרשה על אותו

הלשון "בחלום אדבר בו" וכמש"כ ויען כי עיקר המגילה נקראת על שם אסתר ולכן תלו השאלה על שמה ואף רב מתנה כיון להשיבם בערך לשון נופל על לשון הסתר אסתר, ודו"ק".

"ודו"ק" – על מה הוסיף דו"ק? אתם יודעים את המשמעות של המילה דו"ק? בשיבות אומרים: "דרוש ותמצא קל". אני למדתי כשהייתי בתלמוד תורה: "דרוש וקבל שכר". ולכן הוא רומז שיש עוד סוד בדבר. כי הוא נתן לנו הסבר נפלא: אף על פי שיש הסתרת פנים, זה רק ביום, כפי שאומר הפסוק. בלילה יש אפשרות של חלום, וזה מציל את הקהילה. כאילו נביא בא, הגיע והסביר להם מה לעשות כדי לצאת מאותה צרה. והוא מוסיף "ודו"ק". מה יש לדייק? לפי מה שלמדנו, יש רמז יותר ישיר בין המילה אסתר – אף על פי שהיא פרסית – והמילה "הסתר אסתר" של הפסוק בעברית. זאת אומרת, הוא רמז את זה ה'תורה תמימה': "לשון נופל על לשון". אבל אנחנו לא מבינים שלשון נופל על לשון מעברית לפרסית, ומפרסית לעברית!

ויש עוד דוגמה בנושא אחר: "פורים כפורים". זה דרשה עמוקה מאוד – מה הקשר בין פורים לכפורים? אבל כפורים זה מילה עברית, "פורים" זה מילה פרסית. ומה זה לשון נופל על לשון? זה לא סתם, יש משהו יותר עמוק. לכן לפי הלימוד שלנו פה צריך להבין את זה כך: "הסתר אסתר פני ביום ההוא" – המשמעות הכללית זה סיום הנבואה. גמרנו! אין שום גילוי שכינה. ודווקא מגילת אסתר זה תקופת סיום הנבואה. ולכן – וזה נושא אחר – השם המפורש נעלם במגילה. אין שום רמז מפורש במגילה לקב"ה. וזה גם נושא בפני עצמו, כפי שאמרתי. זה ספר בתנ"ך שאין שום זכר לקב"ה, כאילו יצא מבית מדרשו של הקיבוץ המאוחד!

אז זה מה שצריך להיות: "ויהי" של הפסוק הראשון זה הצרה גדולה ביותר, זה הצער הגדול ביותר.⁹ דרך אסתר המלכה המלכות עוזבת את עם ישראל. ויתר על כן סיום הנבואה: הסתרה בתוך הסתרה. זה מה שרציתי להציע לכם בעניין זה.

ובאותו נושא, באותו הקשר, מכיוון שרמזתי לעניין שאין שם המפורש מתגלה במקרא הזה, אנחנו יודעים שבעילום שם יש כמה ראשי תיבות וסופי תיבות בסדר זה או אחר בכמה פסוקים. ויש מקור מיוחד שהוא בפרק ד, פסוק יד: "כִּי אִם הִתְחַרְשׁ תִּתְחַרְשִׁי בַּעֲת הַזֹּאת,

9. ירושלמי סנהדרין, פ"ה ה"ב: "רבי יעקב בר אבבי בשם רבי אחא מייתי לה מן הדא וחיכיתי ליי' המסתר פניו מבית יעקב וקיויתי לו אין לך שעה קשה בעולם מאותה שעה שאמר לו הקב"ה למשה ואנכי הסתר אסתר פני ביום ההוא".

רוח והצלָה יַעֲמֹד לַיהוּדִים מִמָּקוֹם אֲחֵר וְאֵת וּבֵית אַבִּיךָ תֵּאבְדוּ, וְיָמִי יוֹדֵעַ אִם לָעֵת פְּזֹאת הַגִּעָה לַמַּלְכוּת".

אז אנחנו רגילים למצוא באותו פסוק את הרמז – איך אומרים? לא גילוי שכינה, אלא התגלות של ההשגחה בהיסטוריה 'ממקום אחר'. אבל בכל זאת, אני זוכר שפעם למדתי את זה, הביטוי הזה: 'ממקום אחר' – הוא קצת קשה. זה לרמוז לקב"ה. והביטוי 'ממקום אחר' הוא לא מתאים, כי 'מקום אחר' זה הולך לכיוון של הסטרא אחרא. זה דרש קשה מאוד. אף על פי שהמילה 'מקום' היא שייכת לקב"ה, אבל הביטוי 'מקום אחר' זה מקום אחר! ויותר מזה: אם ההשגחה באה מהקב"ה ממקום אחר, התוצאה זה אסון: "את ובית אביך תאבדו". תפסתם את זה? השאלה מובנת?

ולכן אני מציע את ההסבר הזה: זה קשור למה שמגבילים את השמחה של פורים "עד דלא ידע", שצריך לשתות יין "עד דלא ידע בין ברוך מרדכי לארור המן" (מגילה ז ע"ב). 'ברוך מרדכי' זה מצד הקדושה, 'ארור המן' זה מצד הסטרא אחרא. אז מה הוא רוצה לומר? יש כאן שני דברים חשובים: קודם כול אנחנו רגילים לדעת שיש יהודים תמימים, שחושבים בכנות שצריך להשתכר בפורים כקוף. איך אומרים בעברית? כחזיר. ואנשים בעלי מידות! מה קורה? קרנבל או פורים? אז צריך להבין את הפשט: "עד דלא ידע" – ולא עד בכלל.

פה יש ניסיון, מבחן עמוק מאוד של כל עניין היין: החטא נכנס לעולם דרך עץ הדעת טוב ורע. "המן" מן התורה מניין? "המן העץ" (חולין קלט ע"ב) – עץ הדעת טוב ורע. ואחר כך אנחנו רואים מה קרה לנח אחרי המבול, מה שהתורה מספרת על איך כל ההיסטוריה מתחדשת: כרם, יין, שכרות. ופה יש מבחן. כי היין נותן את הערבוב בין טוב ורע. אז להגיע עד אותו גבול, ולהסתפק בזה. זאת אומרת, המצווה היא כפולה: קודם כול להיות בשמחה של היין. זה מצווה, חובה. אבל אחר כך להסתפק בגבול. וזה קשה מאוד. עד דלא ידע, ולא יותר. זה הדבר הראשון.

ובכל לימוד הלכה בנושא של היין של פורים ייתכן שיש איזה סתירה עם ההלכה: שאסור להגיע למצב כזה, ודווקא בפורים (צחוק) אף על פי שיש דעות אחרות שדווקא ביום פורים אפשר להיות כבהמות. טוב, זה דעה 'אחרת' (צחוק).

ונחזור לנושא שלנו. אם אסתר המלכה מחליטה לדבר עם אחשוורוש, עם כל הקושי שיש בדבר, עם כל הפחד שלה להציל את העם שלה, אז זה בסדר – ההשגחה תהיה בדרך הישרה; ואם לאו – אז זה בא דרך המן, 'ממקום אחר'. תפסתם את הדיוק? ואני רוצה לתת הסבר

פשוט מאוד בעניין. יש מדרש שמוסר לנו: "אם אתם תחזרו למוטב – טוב, ואם לאו – אני שולח לכם מלך קשה כהמן והוא יחזיר אתכם" (סנהדרין צז ע"ב). זוכרים את המדרש הזה? אז זהו העניין: אם זה בא דרך מרדכי, זה בסדר גמור – 'ברוך מרדכי'. ואם לאו, אז זה בא מ'מקום אחר', אז מגיעים לאותו בלבול של 'ברוך המן' חס ושלום. וזה מה שאמר הפסוק: "ואת ובית אביך תאבדו". מכיוון שאם זה דרך המן, אז אוי ואבוי על אסתר, על מרדכי, על כל המנהיגות. זה מה שרציתי לציין בנושא. ואני חושב שהגענו ועברנו את השעה.